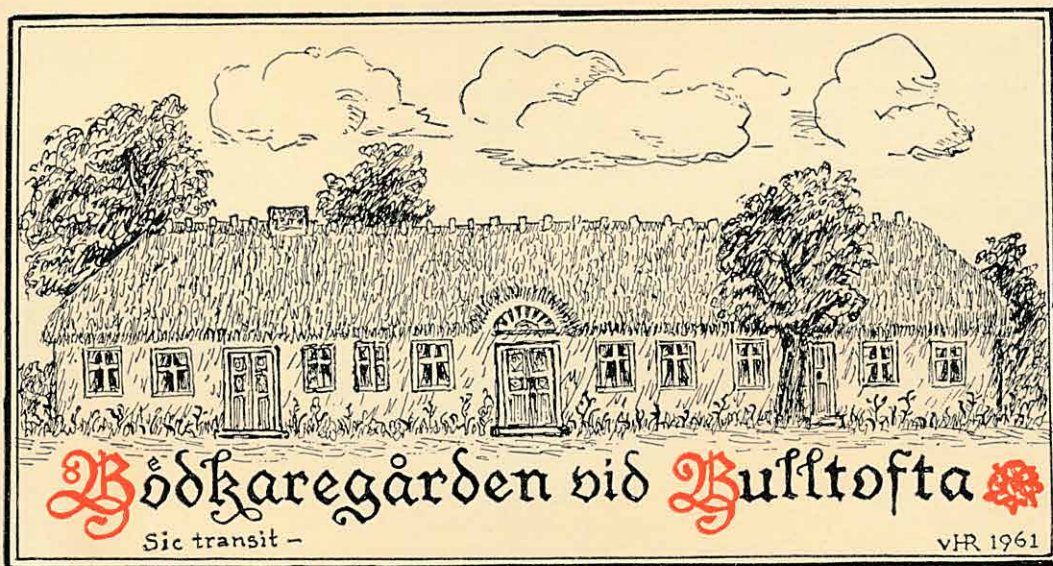

BYARBORNET

DEN SKÅNSKA

HEMBYGDSTIDNINGEN

Yrkesbeteckningar

i 1500-talets Skåne

Anteckningar

av

HELGE ANDERSSON

GAMLA URKUNDER har mycket att förtälja och ger upplysningar om vitt skilda förhållanden i en gången tid. Inte minst gammalt namnskick och yrkesbeteckningar framträder i klart ljus. Här lämnas nu ett axplock ur de yrkesbeteckningar, som förekom i 1500-talets Skåne. De viktigaste källorna för denna sammanställning, som i inga avseenden gör anspråk på fullständighet, är Lunds Stifts Landebog av år 1569 (utg. av K. G. Ljunggren och Bertil Ejder, Lund 1951), en mycket detaljerad förteckning över prästernas, klockarnas, kyrkornas, hospitalens och skolornas inkomster i det gamla Lunds stift, och Lyder van Fredens Kämnärsräkenskaper för Malmö 1517-1520 (utg. av Leif Ljungberg, Malmö 1960). Landebogens förteckningar från städerna är särskilt intressanta, då de utöver de rent ekonomiska uppgifterna också ger upplysning om borgare och yrkesmän, som bedrivit sin verksamhet för snart 400 år sedan. Det är värt att lägga märke till att yrkesbeteckningarna vid denna tid lades till förnamnet och sålunda användes som efternamn, t. ex. Oluf Bager, Jens Smedt och Niels Möller. De gamla yrkesbeteckningarna gick ofta i arv och fick omsider karaktären av släktnamn. Än i dag erinrar flera gamla borgarsläkters namn om anfädernas yrken, t. ex. släkterna Bager, Smith och Möller.

En aktad yrkesman var guldsmeden, som bearbetade de ädla metallerna. Landebogen omnämner i Malmö Peder Gullsmed och Jacob Guldsmed och i Ystad Isaach Guldsmed och Kellue Guldsmed. Ett gammalt förnämt hantverk var tenngjuterikonsten, som var känd i Tyskland på 1200-talet och därifrån kom till Norden med de täta förbindelserna med Hansans köpstäder. I Malmö omnämner Landebo-

gen Niels Kandestöffwer, Hans Kandestöber och Michil Kandestöber och i Ystad Mats Kandestöber. Kannstöpare eller "kandestöber" som den gamla danska formen löd var den ursprungliga yrkesbeteckningen, som först på 1700-talet avlöstes av tenngjutare. Den gamla formen lever ännu kvar i ordet kannstöperi, d. v. s. ovederhäftigt politiskt prat, efter Ludvig Holbergs komedi "Den politiske Kandestöber". Liksom guldsmederna stod också tenngjutarna under myndigheternas kontroll och måste förse sina arbeten med såväl sin egen personliga som stadens stämpel. En yrkesgrupp, som stod tenngjutarna nära, men som snart dog ut, var "grydestöberna", d. v. s. de som gjöt grytor. I Malmö verkade på 1570-talet Hemming Grydestöbere, i Ystad Oluff Grydestöbere och i Landskrona Niels Grydestöbere.

Ett urgammalt yrke är smedens. Landebogen upptar i Malmö Jens Smed, Anders Smedtt och Per Olsen Smedt, i Ystad Jens Smed och Rasmus Smid, i Landskrona Morten Smed, Oluff Smed och Peder Smed, i Anderslöv Niels Smid, i Veberöd Peder Smid, i Fjellie Svend Smid, i Hönsinge Rasmus Smedtt och i Hammarlöv Hans Smedtt. Smeder med specialarbeten var Jens Kielsmed i Malmö och Peder Kellesmed i Landskrona, som tillverkade kittlar, och Knud Kleensmed i Malmö och Oluff Kleinesmed i Landskrona. De senare var s. k. klensmeder, som sysslade med mekaniska arbeten. Spannar tillverkades av spannmakarna, och i Malmö omnämnes på 1500-talet Oluff Spandemager och Thule Spandemager. En av reformationens förgrundsgestalter i Malmö var Hans Spandemager, som varit munk men lämnat klosterlivet och på 1520-talet

började predika den rena evangeliska läran i Malmö. Lerkärl tillverkades av "potemagaren", och i Malmö omnämnes Oluff Pottemager, och om kruk-makaryrket erinrar också i Malmö "Pottemagers streditt", en mindre gata i 1500-talets Malmö. Kar av olika slag tillverkades också av Per Karmagere i Malmö.

En särskild yrkesgrupp tillverkade träkärl såsom tunnor, baljor och drittlar. Det var de s. k. böckarna. I Malmö verkade under 1500-talet Henrich Bödkere, i Ystad Oluff Böckere, i Landskrona Jens Böckkir, Torbern Böckkir, Berind Böckkir och Tomas Böckere och i Sövde Henning Böckere. Yrkesbeteckningen böckare (tunnbindare) kommer av det medeltidstyska bodiker, tillverkare av en bodik, d. v. s. fat, balja, och har via danskans bödker fått formen böckare. Ordet kvarlever ännu i skånska folkmål som "byckare" eller "byttjare" och förekommer i flera bebyggelsenamn, t. ex. Bödkaregården, Böckaretorp och Böckarehus. Under 1500-talet fanns också yrkesbeteckningen "töndebinder" för tunnbindare. Man behöver bara erinra om Malmö och Skånes reformator Claus Mortensen Töndebinder, som först förkunnade Luthers lära i Skåne. Band för tunnorna tillverkades av en "baandsnider" och i Malmö omnämnes Hemmyng Bondsnidare. Också snickaryrket är gammalt, och under 1500-talet omnämnes i Malmö Hans Snetkiere och Mats Snedker, i Landskrona Jens Snedickere och Peder Snedickere och i Revinge Aage Sneckere. För de grövre träarbetena svarade timmermännen. Landebogen upptar i Malmö Jens Tömmermandt, i Ystad Anders Tömmirmand, i Landskrona Lasse Tömmirmandt, i Stångby Morten Tömmirmand och i Maglasäte Oluff Tömmirmandt. I Ystad omnämnes en svarvare, Henning Suorrore, och i Malmö en vedsågare, Peer Sawskere. Spinnrockar tillverkades av Peer Rockemagere i Malmö.

För det dagliga brödet svarade bagarna. Landebogen omnämner i Ystad Per Bagere, i Malmö Oluff Bager, Chresten Bagere, Niels Bagere och Jens Bagere och i Landskrona Poffuil Bager och Niels Bager. En föregångare till våra dagars konditor var sockerbagaren. Från 1500-talets Malmö är Hans Suckerbager känd. Mjölet maldes av mjölnaren, och en vanlig yrkesbeteckning är möllare, t. ex. Niels Möllere i Landskrona, Karsten Möller i Malmö och Jost Möllir i Reng. Öl tillverkades av bryggaren, och Landebogen omnämner bl. a. i Malmö Jens Bryggere, Jep Bryggere och Morthen Bryggere

och i Landskrona Lauritz Bryggere och Jacob Bryggere.

Olika yrkesmän svarade för borgarnas kläde-dräkt. Landebogen upptar ett stort antal skräddare, t. ex. Hendrich Skredder i Ystad, Niels Skreddere i Malmö, Rasmus Skreddir i Simlinge, Ormer Skredder i Bosarp, Bent Skreddere i Bjällerup och Anders Skreddere i Holmby. Här möter också några kvinnliga yrkesbeteckningar såsom Kerstine Blegekone i Malmö, som tydligen var sysselsatt med linblekning, Citsze Weffkone (väverska) och Kerstin Sömerske, båda i Malmö. Hattar tillverkades av Andres Hattemager i Ystad, Carsten Hatmager i Malmö och Jep Hattemager i Flädie. Skor förfärdigades av Mogens Skoffmager och Matts Skomager i Ystad, Peder Skomager i Malmö, Oluff Skomager i Landskrona och Matts Skomager i Anderslöv. En annan beteckning för skomakare är i 1500-talshandlingarna "sudere", t. ex. Niels Sudere i Malmö (av latinets sutor = skomakare). Tofflor tillverkades av Hans Tofflemager och Geert Panntofflemager i Malmö (jmf det tyska Pantoffel = toffel). Sysselsatt med tillverkningen av kläder var överskäraren. Landebogen upptar i Ystad Jens Offfuiskierre och i Landskrona Hans Offfuiskerrere. I Ystad omnämnes också Willom Weffuir (vävare). Skinn bereddes av skinnarna, och Landebogen upptar bl. a. Jörgen Skinder i Ystad, Hans Skindere i Malmö och Rasmus Skindere i Landskrona. Pälsar tillverkades av Steffen Felbereder och Tommis Bundtmager i Malmö. Remmar skars av Hans Remesnider i Ystad, Anders Remesnider i Malmö och Rasmus Remesnider i Landskrona, av tyskans Riemenschneider, d. v. s. remskärare. Sadlar tillverkades av Oluff Sadelmager i Malmö och gördlar av Iwer Beltemager i Malmö. Selar tillverkades av Hemming Selemager i Malmö.

Flera yrkesbeteckningar från 1500-talet vittnar om den livliga handeln i städerna. Köpenskap bedrevs av Valter Kremmer i Malmö, Jörgen Krammir och Svend Kiöbmand i Ystad. De båda förstnämnda orden kan härledas ur det lågtyska krämare. Köpmän med speciella gebit var Peder Isenkremmer (järnhandlande) och Peer Kiötmangere och Knud Ködmanger (slaktare, köthandlande) i Malmö. Hästhandel bedrevs av Mattes Hestekiöffwer i Malmö. Även andra yrkesbeteckningar erinrar om handelsförbindelserna såsom Bertil Skibbögger (skeppsbyggare) och Hans Skipper (skeppare) i Landskrona och Esbernn Skiiffbögger i Ystad, Med

skeppsbyggeri sysslade också Jörgen Klincker i Landskrona och Hemmyngh Klinckiere i Malmö. Termen "bygga på klink" (av klinka, nita, sammanfoga) förekommer ännu inom skeppsbyggeriet, d. v. s. den metod för byggnad av träbåtar, då bordläggningens plankgångar sammanfogas så, att den enas underkant skjuter ut över den andras överkant.

Även murarens yrke är gammalt, och Landebogen upptar bl. a. Jens Murere i Tygelsjö och Michel Muremestir i Skegrie. För måleriarbeten anlätades i Malmö i början av 1500-talet bl. a. Geerth Maler.

Fiskarens yrke är urgammalt. I Malmö omnämnes under 1500-talet bl. a. Rasmus Feskere och Aage Feskere. Ett nu försvunnet yrke är sälfångarens, som erinrar om de tider, då säl fångades på Öresundskusten. Landebogen omnämner i Landskrona Joen Siellestinger (sälstickare). Ett annat försvunnet yrke är svärdfejarens. En svärdfejare var en hantverkare, som tillverkade fästen till stickvapen. Landebogen upptar i Malmö en Niels Suerdfeyer. En annan yrkesman slipade och vässade klingor till vapen och verktyg. I Landskrona upptar Landebogen en Pedir Bladstryger, som sysslade härmed. I Malmö omnämnes i början av 1500-talet en Lasse Knyffskedmager, d. v. s. knivslidmakare. Landebogen omnämner i Landskrona också en Niels Bieller, d. v. s. ringare, av bjälla = ringa, och en Söffren Mönter, d. v. s. myntare, som slog mynt. Ett kvinnligt yrke är av ålder barnmorskans. En gammal beteckning för barnmorska är jordemoder, och Landebogen upptar i Landskrona en Gertrud Jordemoder. Yrkesbeteckningen lever kvar i de skånska dialekterna som "joramor" eller "jorakvinga". Yrkesmän, som spelade upp till dans var Jep Feylere i Lackalänga och Oluff Feylere i Malmö. Lyktor tillverkades av Hans Lycttemager, ljus av Jens Lysszesnoer och ur av Hermendh Seygermester (jmf det tyska Seiger = sandur, timglas), alla i Malmö.

För hälsans och hygienens vårdande i 1500-talets Skåne fanns olika yrkesmän. I städerna omtalas vid denna tid flera bardskärer, som motsvarade senare tiders fältskärer. Bardskärerna var från början verksamma i klostren, där de anlade munkarnas tonsurer, men de kom sedan att få utvidgat verksamhetsområde och utförde åderlåtning, behandlade benbrott, vrickningar, bölder och sår. I 1500-talets Malmö verkade Jens Bardskier och Hans Bardskier, och i Ystad omnämnes Marchus Bardsker. I Malmö

omnämnes också 1544 en Christoffer Laege, d. v. s. en läkare, och Landebogen upptar 1569 en Oluff Hestelæge, som tydligen botat sjuka hästar, alltså en föregångare till veterinärerna. Enligt Landebogen hade Oluff Hestelaege privilegiebrev på "Bastuen", d. v. s. badstugan, och han är måhända identisk med den i andra 1500-talshandlingar omnämnde Oluf Bastumand. Från 1500-talet är flera badare kända i Malmö såsom Jep Bastuemand, Trued Badstufmand och Anders Bademand. Från 1500-talet är också Henrich Abetekiere, d. v. s. apotekare, känd, vilken tillhandahöll den tidens droger.

I 1500-talshandlingarna påträffas också Peder Bogeförer och Anders Bogeförer i Malmö. Bokföraren var en yrkesman, som på en gång var bokbindare och bokförsäljare. Från 1556 omtalas bokförare, som sålt böcker i Malmö S:t Petri kyrka "bogeforire som haffue staait i Kirckinn att selghe böger". Det fanns också sådana, som endast band böcker såsom Anders Bogebinder och Matthis Bogebinder i Malmö.

I 1500-talets skånska städer omnämnes också olika ämbetsmän. I Malmö verkade Jep Nielsen Borgemestir och Peder Hansen Byfogett (stadsfogde), vidare ett antal skrivare som Peder Skriver och Niels Skriver samt vägarna Peder Weiger och Herman Weygere. I Malmö omnämnes också under 1500-talet Hans Kaldere, en stämmingsman, troligen av "kalla", då han skulle kalla folk till rättegång, och Peder Weddemester, en ämbetsman, som bl. a. hade att verkställa ådömda straff.

I 1500-talets Skåne ombesörjdes körslor av "vognkarlen" eller "vognmanden" (av det danska vogn = vagn), en motsvarighet till våra dagars åkare. Under 1500-talet omnämnes i Malmö Peer Wogenkarll och Jens Wogenmand. Yrkesbeteckningen lever kvar i marknamnet Vångkarlevången i Malmö, under 1500-talet skrivet "Vognkarlvongen". En motsvarighet till detta namn är Vognmandsmarken i Köpenhamn.

Slutligen meddelas några yrkesbeteckningar från skolans och kyrkans värld. Från Malmö skola redovisar Landebogen en "skolemester" d. v. s. skolans föreståndare och fyra "hörare", d. v. s. biträdande lärare. Kyrkoherden i en församling benämner Landebogen "Sognepresten" och klockaren har det gamla danska namnet "Degn", t. ex. "Erick Deynn i Kerstrupp" (Erik klockare i Kärrstorp).